

Qondarma "Cnubi Azərbaycan" adlı mif və sovet ordusunun bu mifin yaradılmasında rolu

ziz oxucular bu mqald, he bir tarixi v corafi mnbd mvcud olmayan Cnubi Azərbaycan adlı .qondarma terminin yaradılmasında qzıl ordunun rolu v mqsdi il tan olacaqsız

Badkubeh -Deyvid Nisman : 1931 ci ild Yaponiyann Manuriyaya hcumu v ialndan sonra Sovet ittifaq z srhdrlinin thlksizliyin gr narahat oldu. Kommunist partiyas v komsomolun mrkzi komitsi srhdird ehtimal olunan mharibnin qrsn almaq n, r q aradrmalar v mtalisi n Sovet ittifaqnn ali thsil mssislrind tlbirlin sfrbrliyin dair qrar verdi. Ali thsil komitsi v xalqlarn mdafi komisarlar dil yrm drslrini z zrlrin gtrdlr.Mqsd tarix, iqtisadiyyat, iqtisadi corafiya, sosiologiya v etnoqrafiya sahsind lazmi biliy malik rnas v mtxssislrin (trcmi v rhilrin) hazrlanmas idi. vvlc hazrlanan mtxssislr sas etibar il Yapon v ngilis dillri .yrdilirdi.1938 ci ildn qzıl ordunun sas siyasi tbiat idarsi bi ii z hdsin gtrd

Qzıl ordunun sas siyasi tbiat idarsnin mqsdi Sovet ittifaqna qr olan hqiqi mxalif ordu qvvlrinin hval ruhiyyisi v psixoloji vziyytinin zifldilmsi n tbiatn tkili v istiqamtIndirilmsi idi. Bundan lav mharib olaca tqdird imperialist dvltrlin ordular v arxa cbhdki qvvlri arasnda tbiat v ks tbiatn idar olunmas da sas hdlrdn idi. 1941 ci ild Almaniya Sovet ittifaqna hcum etdi v bu msl randa da z tsirini gstrdi. O zaman randa xidmt edn Sovet diplomat .randak vziyyti bel rh edir

rann btn imal yaltrind (ostanlarnda) Sovet ittifaq il srhd blgrind Almaniyan txribat v " casuslar il birlikd beinci kolonu faliyyt balayblar." Bizim diplomatlar Sovet ittifaq v rann thlksizliyin xll gtirn Hitleri casus v terrorularn aradan aparmasn Rza ah v hkmtindn tlb edib. 1921-ci ild ran v sovet ittifaqnn imzalad mqavilye sasn, Sovet hkumti faistlrnin randak faliyyti il laqdar ran dvltn yazl xbrdarlq tqdim etdi. Xbrdarliqlardan qarqlq reaksiya grmyn Sovet ittifaq 1921 ci ild imzalanm mqavilnin altnc maddisini ld sas tutaraq be avqust 1941 ci ild qzıl ordu rann imaln ial eldi. eyni halda ngiltr d neft mnafeini mdafi etmk n rann cnubunu ial etdi. Sovet ittifaq iaal etdiyi ran razilrind txminn on be milyonadk yazl tbiat bildirilr paylad. Bildirilrin on bir milyon Fars v Azri dillrind drd milyon, ermni dilind iki yz min is Fransz dilind idi. Qzıl ordu randa yerln kimi ks tbiat birliklri, qzıl ordunun hfdi islam dinini mhv etmkdir, qadnlar mumuldirmk istyir kimi aylrin aradan aparlmas istiqamtind faliyyt baladlar. Qzıl ordunun sas siyasi tbiat mrkzinin rnas mmurlar ss gclndirici v radiolar vasitsi il tbiat aparmaqla yana Sovet itifaq v ran dstluq cmiyytini d .yaratdlar

Sonrak mrhlrd Sovet ittifaqnn qzıl ordu, xsusi il qzıl ordunun sas tbiat mrkzinin Azərbaycan blmlrinin ran Azrilri il laqdar hyata keirdiyi taktiki gedi bard trafl mlumat ld .edcksiniz

sas sbb is budur ki, mharibdn sonra bu blmlld faliyyt gstrn sovet qvvlri ran Azribaycanna qar hyata keiriln strategiya v taktikalarda sas rol oynayblar. ran Azribaycann Sovet qounlar trfindn ialndan tqribn alt ay sonra, Azərbaycan kommunist partiyasnin mrkzi komitsinin katibi ziz liyevin bal, Moskvann yetidirdiyi kommunist partiyasnn katiblrindn biri Mehbal Qasmovon itirak il Sovet Azribaycannn siyasi fallarnn itirak il nmaynd heyti yaradd v qzıl ordunun rhbrliyinin dvti il Tbriz sfr etdilr. Baxmayaraq ki, onlarn apardqlar mzakirlrin mvzusu hld mlum deyil lakin, ran Azribaycannnda yerli hali il laqlri gclndirmk n Tbrizd Sovet azribayucanllarndan ibart qzıl ordunun siyasi tbiat blmsinin yaradlmas ld olunmu nticlrndn biri idi. Bu blmnin zvlrindn biri Mirz brahimov sz gedn tkilarn vzif borclar haqda bel yazr: Cnubu Azribaycann (ran Azribaycan) ial etdiyimiz hissrlind ox sayda Azri

sgrlr var idi. Bel qrara alnd ki, yerli hali arasnda tbiat aparaq v dstluq laqlrfinin gclnmsin .kmk edk

Bu arada ran kommunist partiyasnn qalqlar da, Sovet ittifaqnn ran Azrbaycann ial etdikdn bir ne ay sonra Tud partiyas ad altnda yenidn brpa olaraq »inqilab demokrat« ad altnda ran Azrbaycanda faliyyt baladlar. ran Azrilri bir ne il Sovet tbiatna mruz qaldlar. Tbiatn sas hdfi milli (etnik) hissrlri qzdrmaq v Sovet ittifaqnda yaaman stnlyn tbi etmk idi. Bu tbiatlarn sas silah tbrizd fars lifbas il azrbaycan dilind nr olunan vtn yolunda qzeti idi. ran Azrbaycannnda Sovet Azrbaycannn mdniyyti d myyn qdr tsir gstrdi. ziz liyevin gstrii il Tbrizd bir xstxana v bir mktb ald. Svet ittifaq trfindn idar olunan teatr, musiqi, balet v opera qruplar da mntzm kild ran Azrbaycannn mxtlif hrlrind proqram v tamaalar tqdim edirdilr. Bu hadislrdrn txmnn lli il sonra Mirz brahimov grlm ilrin tsiri haqda bel .yazrd: Fhl v ziyallarn hval ruhiyyinin yxskiliyi, adl v minntdarl vsf glmz idi

ci ild Tbrizd Azrbaycan demokrat firqsi tsis olundu v iki gn sonra prtian 1945 Azrbaycandak yalt komitsi (tud) ona birlidirdi. Bilirik ki, n sa n d sl ynml olan demokrat partiyasn iyirmi be il vvl eyx Mhmmd Xiyaabani yaratmd. Sovet ittifaq is Marksist v Lenini quruma bel bir ad vermkl glckd ran Azrbaycannnda ba verck proseslr mdaxil etmk n znn .ilk thrif (sui istifad mqdsi il dyyiklik) siyastini hyata keirdi

Azrbaycan demokrat firqsinin akar hdfli ran daxilind muxtariyyat yaratmaq, btn mktb v dvlit idarlrini Azri dilind idar elmk, razilrin yenidn blnmsi v i saatnn skkiz sata qdr mhdudladrlmas idi. Sovet qounlarnn rana daxil olmas il Seyid Cfr Pivri Hbsdn azad olaraq ADF nin mrki komitsin ba tyin olundu. Azrbaycan demokrat firqsi muxtariyyat istmlrin dair byanatlar vermlrin baxmayaraq , drhal mstqillik ld etmk istiqamtind faliyyt baladlar. Demokratik dvltlrin diplomatlarna v v ran rsmilrin byanat nvanlayaraq ran hakimiyytinin azril etdiyi zlmlri qeyd edrk ran ordusunun Azrbaycan milltini mhv etmkl hldiyini iddia etmidilr. Amma qzl ordu orada oldu halda ran ordusunun bunu nec edcyi hld mlum deyil. 1945 ci il Noyabr aynn doqquzunda Azrbaycan demokrat firqsi btn zvlrinin itirak etdiyi iclasda qtnam qbul edrk, milli xalq hakimiyytinin yaradlmas n silahl mbarizy ar etmidi. Amma mbariz aparmaq n qar trfin hr hans bir ordusu yox idi. Demli btn hrbi mliyyatlar Azrbaycann (ran Azrbaycannn) Sovet ittifaqna birlmsin qar xan tayfa nmayndlrin, mlkdarlara v ruhanilr qar aparlmal idi. Bu zaman azrbaycan demokrat firqsinin zvlri yetmi min nfr atmd. Vtn yolunda qzetindn lav Sovet rsmilrinin nzarti altnda .Azrbaycan qzeti d ranl yazlar v jurnalistlrin mkdal il nr olunmaa balad

Bu qzetlrd yazlan mqallr lli il sonr Sovet ittifaqnn etnik zmindki tfriq taktikalarna evrildi. sil hqiqtd bu qzetlrd yazlanlar, mharibdn sonra ran Azrbaycann Sovet Azrbaycanna birlidirmk n istifad olunan »hsrt dbiyyatna« evrildi. sil hqiqtd bu proseslr qzl ordunun nzarti altnda faliyyt gstrn Sovet Azrbaycan rqnaslarnn cnubi Azrbaycan (ran Azrbaycan) n etnik milltiliy saslanan dbiyyat yaratmas il balamd. Vtn yolunda qzetinin ilk mqallrindn biri bi hiylni bel byan edib: »Vtnprvrlik hissi gnbgn artr. vvlc hmiyytsiz eirlr yazan airlr .sonradan ata yurdu , Tbriz v Sttarxan bard yazmaa baladlar

Onlar qti irad il ata yurdunun xobxtliyi n mbarizy qouldular«. Bu air v yazlarn oxu, 1945 ci ild Azrbaycan demokkrat firqsi squt etdikdn sonra Sovet ittifaqna qaaraq, mxtlif satir v miflr uydurmaa baladlar. Bu satirlrd Araz ayna xsusi hmiyyt verildi. Azrbaycan folklornaslarndan biri »milli azadlq mslsini« bu cr yozur. O bir uaq uyunundan bhs edrk gya Arazn cnubunda uaqlar bir birlrinin iynin xaraq hsrtl Arazn imalna baxrlar. O bu oyunun mninin izahnda v (Arazn digr trfinin) yazb »bunlar 1824 c ild Trkmnay mqavilsil il Rusiyann trkibin kmi bizim imall hmvtnlrimizdir« ardncs Azrbaycan xalqnn ayril v onlarn birliyi vurulanr. Qzl ordu 1946 c ild rann imalndan geri kildi, bundan sonra Azrbaycan demokrat firqsi d squta urad. mumiytyl vtn yolunda qzeti qzl ordunun siyasi tbiat .mrkzind i gtrlm azrbaycanllara tsir gstrmidi

Sovet Azərbaycanın mühür əlirindən biri Sleyman Rəstəm d vətən yolunda qəzetindən təsirli olduğunu qeyd edib. Onun Araz aynın imal və cənub sahillərinin iştirakı olan ki sahil siri, mharibdən dərhal sonra 1947-ci ildə Sovet ittifaqı məkafat il tətifi olundu. Təbrizdə qədər (epos) əri Moskvadakı Oqonyok dibi nriyyət tərfindən 1949-cu ilin nə yaxın əlirindən hesab olunub. Vətən yolunda qəzeti il laqlı xslərdən bir d kinodramaturq nvr Məmməd xan l da rən Azərbaycanndak faliyyətinin təsiri altında idi. O od iind pyesində cənubi Azərbaycanda (rən Azərbaycanda) »milli azadlıq həkətindən« bhs edir. qeyd edir ki, »Təbrizdəki byk vətən mharibsi Məmməd xan lın hyatında yeni dvr ad«. Vətən yolu qəzetində Mirzə brahimovun mavunu Cfr Xəndan, mharibdən sonrak illərdə »Cənubi Azərbaycan azadlıq həkətində« simvoliz etm nəzəriyyəli irli srmkd mhm rol oynadı. Cfr Xəndan 1949-cu ildə Azərbaycan dvlət unversitetində onu diplom ii olaraq m dəfi edrk »Cənubi Azərbaycanda milli azadlıq həkət dbiyyət adlandır«. O, diplom iind həkətn vvlini Sttarxan və eyx Mhməd Xiyabani il laqlındırrk, hadisli 1946-cı ildə rh edir. mharibdən sonra Mirzə brahimovun bzi m qallrı »cənub azadlıq« həkətn fallarından biri olaraq rən Azərbaycan .»mtrqqi« ziyallar arasında populyarlandı

Vətən yolunda qəzetinin redaksiya məkədarları rən Azərbaycanlılar haqda bilavasitə mtali etm inmkənə malik idilər. Bu tcrby sasn rən Azrilri arasında yeni meydana glmi millti həkətlərn .qzdrmaq n dibi proqram hazrlayırdılar

Bu faliyyətlərin nəticəsində Sovet Azərbaycan il rən Azərbaycanın birliyini təbli edən və 1970-ci illərdə m hurlaan və Sovet qounlarının rən ial zaman formalam hm d Sovet ittifaqı tərfindən ad verilmi »hsrt dbiyyət« Sovet Azərbaycanda nəfuz qazandı. 1980-ci illərdə Bakn radio proqramlarında rən Azrilri n hazrlanan proqramlarda geni istifadə olunurdu. Trcm Araz Rəstəmzadə

David Nissman, The Soviet Union and Iranian Azerbaijan: The Use of Nationalism for Political Penetration, Boulder, Colo., Westview. 1987

Trcm: Araz Rəstəmzadə